

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

***Анотація.** Проаналізовано стан використання сільськогосподарських земель та дотримання договірних зобов'язань інвесторами в умовах Полісся Житомирщини. Охарактеризовано загальні підходи щодо ефективності використання земельних ресурсів при консолідації земельних масивів. Розроблені пропозиції запровадження раціонального землекористування в умовах глобалізації.*

***Ключові слова:** сільськогосподарські землі, консолідація, аграрні підприємства, ефективність, глобалізація, Полісся.*

Постановка проблеми. Питання раціонального використання земельних угідь впродовж тривалого часу залишаються предметом вивчення, дослідження та наукових дискусій. Реформування аграрного сектора економіки створило можливості збільшення кількості землекористувачів, підвищення рівня використання земельних угідь та збільшення обсягів виробництва продукції. Проте ступінь використання сільськогосподарських земель у багатьох підприємствах наразі залишається на досить низькому рівні, що зобов'язує як теоретиків, так і практиків прискорити вивчення факторів, які орієнтують на вихід із даної ситуації.

Розвиток глобалізаційних процесів потребує обґрунтування нових підходів до організації використання сільськогосподарських угідь, які дали б змогу забезпечити науково обґрунтоване виробництво. У сучасних умовах господарювання необхідним є дослідження потенціальної можливості використання земельних ресурсів, що обумовлено рядом причин: 1) бурхливим промисловим і сільськогосподарським розвитком багатьох країн; 2) ростом населення; 3) нерівномірним економічним розвитком регіонів; 4) проблемами продовольства у країнах, що розвиваються. Зазначені тенденції зумовили необхідність всебічного аналізу раціонального використання земель сільськогосподарського призначення.

Аналіз останніх досліджень. У вітчизняній і зарубіжній економічній літературі приділено достатньо уваги стану використання земельних ресурсів товаровиробниками. Ґрунтовні дослідження здійснили у своїх працях Л. І. Абалкін, Д. П. Богиня, В. Г. Бодров, М. П. Вітковський, А. С. Гальчинський, В. К. Збарський, О. В. Крисальний, Ю. Я. Лузан, І. І. Лукінов, В. М. Малес, Б. Я. Панасюк, О. М. Онищенко, П. Т. Саблук та ін. Дослідження цих авторів зробили значний внесок у розробку зазначеної тематики, однак реалії сьогодення переконують, що чимало питань стосовно напрямів ефективного землекористування в умовах глобалізації залишаються недостатньо вивченими.

Ціль роботи. Метою статті є вивчення тенденцій розвитку земельних відносин в умовах глобалізації та розробка пропозицій щодо напрямів оптимізації землекористування.

Виклад основного матеріалу. В умовах глобалізації у сільському господарстві іде процес концентрації капіталів, що знаходить своє відображення у створенні високотоварних підприємств. Дослідження ефективності їх роботи та обґрунтування оптимальних, з точки зору управління та масштабів розмірів є важливим завданням економічної науки. Формування високотоварних структур спрямоване на відновлення порушених міжгалузевих зв'язків та диспаритету цін між реалізованою сільськогосподарською продукцією та матеріально-технічними ресурсами промислового походження, відновлення самодостатньої кредитної системи [9].

В умовах високотоварного виробництва на стан ведення галузі землеробства негативно впливає цілий ряд факторів, зокрема: незбалансована структура використання сільськогосподарських угідь та посівних площ, посилення процесів водної і вітрової ерозії, забруднення важкими металами та підкислення, винос поживних речовин з ґрунту. Наразі винос органічної речовини із гумусу окремими культурами (кукурудза, ріпак, соняшник, цукрові буряки, картопля,) у три-чотири рази більший від наукових нормативів [6].

При зростаючому попиті на продукти харчування у світі і глобалізації аграрних ринків в сільському господарстві України спостерігається прихід в аграрний сектор інвесторів [8]. Характерним для більшості товаровиробників є екстенсивний метод ведення сільського господарства, збільшення залучення земель до обробітку, недотримання сівозмін, внесення недостатньої кількості органічних добрив, недосконала система використання і внесення мінеральних добрив та невиконання природоохоронних заходів [10]. Особливо дані тенденції характерні для зони Полісся.

Полісся Житомирщини займає понад 80 % території області. Тут переважають ґрунти, які характеризуються значно нижчою природною родючістю, порівняно із Лісостеповою зоною області. Земельний фонд Житомирської області станом на 1 січня 2012 р. становив 2982,7 тис. га. В його складі більше половини – 1587,9 тис. га займають землі сільськогосподарського призначення. Житомирщина виробляє біля 4% валової продукції сільського господарства держави. Область посідає провідні позиції по виробництву ряду зернових та технічних культур, зокрема картоплі, хмелю та сої. В області виробляється більше 1 млн т зерна і картоплі, близько 400 тис. т цукросировини, 200 тис т овочів, нарощується виробництво зернової кукурудзи, сої, соняшнику та ріпаку [2].

Найбільшими сільськогосподарськими товаровиробниками досліджуваного регіону є: ПСП Агрофірма “Світанок” – 21,4 тис. га, ТОВ “А.Т.К.” – 18,7 тис. га, ЗАТ “ТАКО” – 15,8 тис. га, ТОВ “Укр Агро РТ” – 10,3 тис. га, ТОВ СП “Нібулон” – 8,1 тис. га, ТОВ “Укрзернопром” – 6,5 тис. га. Основний напрям інвестування – галузь рослинництва (табл. 1). Слід відмітити, що провідні інвестиційні компанії перейшли на вирощування ефективних, але низько прибуткових, для районів Полісся Житомирщини, зернових культур, замість раніше традиційно прибуткових, але високозатратних [4].

**Посів сільськогосподарських культур підприємствами-інвесторами
Житомирської області, 2012 р.**

Підприємство-інвестор	Площа орендованої землі, га	Посів озимих культур, всього	Посів ярих культур, всього	в т.ч.		
				кукурудза	соя	соняшник
ТОВ СП "Нібулон"	8094	2790	5304	1277	1274	940
ТОВ "А.Т.К."	18715	300	18415	13295	1920	-
ПСП АФ "Світанок"	21423	-	21423	9501	-	-
ТОВ "УкрАгроРТ"	11058	2440	7938	3400	1000	700
ЗАТ "ТАКО"	15838	-	15838	9963	4775	-
ЗАТ ПЗ "Агро-Регіон"	7104	603	6263	5141	822	-
ТОВ "Лендком"	8488	3371	2177	500	-	-
ТОВ "В.В.-агро"	21560	7480	10933	2300	2000	2026
ПрАТ "Райз-Максимко"	4921	1791	3069	2050	400	100

Джерело: власні дослідження.

Інвестиційними компаніями засіяно під урожай 2012 р. 80 тис. га озимих культур, зокрема, 51 тис. га пшениці, 12 тис. га жита та 17 тис. га ріпаку. У більшості інвесторів використовується широкозахватна комбінована техніка нового покоління, що створює умови для високотехнологічного розвитку аграрного сектора області у найближчій перспективі. Як свідчить аналіз використання земель, за ґрунтово-кліматичними зонами, 36 % ріллі – 365,8 тис. га зосереджено у Лісостеповій зоні, 18% (184,7 тис. га) – у Перехідній, решта 46 % (472,6 тис. га) – на Поліських територіях. У Лісостеповій зоні де кращі землі і вища урожайність використовується майже вся рілля, орендна плата виплачується вчасно та постійно зростають її розміри [4].

Досліджені тенденції показують, що в умовах глобалізації ефективно сільськогосподарське виробництво можливе лише у випадку, якщо суб'єкт господарювання володіє достатньою кількістю земельних ресурсів. Земельна ділянка, що виділена у натурі як земельний пай у середньому по Україні має

площу 4,2 га, попри те, що оптимальна для Полісся площа сільськогосподарського землеволодіння складає близько 1,5 тис. га, для Лісостепу – 1,7 тис. га, для степових зон – 2,1 тис. га [1].

Для налагодження ефективного виробництва в Україні існує потреба у розробленні законопроекту “Про консолідацію земель”. Метою прийняття такого Закону слід вважати визначення напрямів законодавчого врегулювання питання об’єднання дрібних земельних ділянок сільськогосподарського призначення, що покликане підвищувати конкурентоспроможність галузі, сприяти відновленню інфраструктури сільських територій, через встановлення відповідних організаційно-правових засад, повноважень органів виконавчої влади, визначення статусу власників земельних ділянок, що здійснюють консолідацію земель, порядку надання державної підтримки таким власникам [7]. Науково обґрунтовано, що консолідація сільськогосподарських земель має ряд переваг для суб’єктів господарювання та розвитку сільських територій (табл. 2).

Таблиця 2

**Переваги консолідації земель в аграрному секторі економіки
в умовах глобалізації**

Ефект	Основні складові
Економічний	збільшення капіталовкладень в розвиток матеріально-технічної бази; підвищення коефіцієнту виходу продукції; зниження податкового навантаження; підвищення рентабельності готової продукції; зниження непродуктивних витрат на всіх стадіях формування продукції
Соціальний	вирішення питань розвитку соціальної сфери конкретної території; покращення умов праці та побуту працівників; підвищення продуктивності праці за рахунок збільшення обсягів виробництва та раціоналізації розподілу робочої сили
Екологічний	можливість дотримання науково обґрунтованих методів господарської діяльності, дотримання сівозмін, та технологій вирощування культур; інвестування в основний засіб виробництва – землю, її родючість; окультурення земель з метою підвищення продуктивності; можливість використання широкозахватної техніки; мінімізація обробітку ґрунту

Джерело: власні дослідження.

Консолідація земель як один із заходів удосконалення структури землеволодіння, є відносно новим і практично невідпрацьованим поняттям для України. Однак, через великі масштаби роздрібності землекористувань і зростаюче значення сільської місцевості, консолідація земель стає дедалі важливішим елементом стратегій і проектів, спрямованих на підвищення якості життя в сільських районах за допомогою забезпечення ефективнішого господарювання в умовах глобалізації міжнародної економіки та нестачі продовольства на світовому ринку.

У сучасних умовах господарювання основними критеріями при формуванні земельного масиву для товаровиробників є родючість земель та їх максимальна наближеність до переробних підприємств, яка з точки зору транспортних перевезень не повинна перевищувати 90 км. При наявності тваринництва звертається увага на наявність достатньої кількості природних кормових угідь та формування належної кормової бази [8]. Компанії, в основі діяльності яких лежить виробництво продукції рослинництва з подальшою їх переробкою чи експортом, основну ставку роблять на родючість та наближеність земель до транспортних артерій, зокрема залізничних станцій та елеваторів.

Світові тенденції розвитку земельних відносин показують, що при формуванні розміру земельного масиву підприємство має керуватись принципом економічної раціональності та вибрати такий напрям розвитку, який дозволить при мінімумі затрат отримати максимум прибутку не порушуючи при цьому технологію та науково обґрунтовані норми ведення виробництва. Інструментами, що сприятимуть формуванню оптимальних розмірів та ефективному використанню ресурсного потенціалу в умовах глобалізації можуть бути: запровадження системи планування та бюджетування виробничих процесів; чергування культур; використання GPS-картування земель із зазначенням історії посівів, якості землі та технології обробітку.

Характерним для більшості сільськогосподарських товаровиробників досліджуваного регіону є порушення науково обґрунтованих норм ведення

господарської діяльності. Маємо непоодинокі випадки порушення агротехнічних вимог вирощування кукурудзи на зерно, сої, ріпаку, як монокультури, соняшнику із поверненням на попереднє місце раніше встановлених термінів. Так в ТОВ “Лотуре-Агро” озимий ріпак посіяний на площі понад 1 тис. га, що складає 23 % до загального посіву, за рекомендованої норми 5%. Подібні випадки є в ТОВ “Лендком”, ТОВ “Укрзернопром-Бердичів”, ТОВ “Укр. Агро РТ”, ТОВ СП “Нібулон”. Зазначені тенденції призводять до погіршення якісних показників ґрунтового покриву.

У результаті комплексної дії факторів деградації знижується родючість ґрунтового покриву. Цей висновок впливає з даних періодичного обстеження орних земель, динаміки вмісту гумусу в них. Причиною такого стану є невідповідність внесених мінеральних добрив із рекомендованими нормами. У більшості сільськогосподарських підприємств відсутня галузь тваринництва, що зумовлює дефіцит органічних добрив. Пожнивні рештки, що заробляються в ґрунт не можуть компенсувати нестачі органіки, тим більше маємо непоодинокі факти спалювання соломи. Незбалансоване внесення мінеральних добрив, де домінують азотні їх форми, призводить до підкислення ґрунтів. Відсутність галузі тваринництва значно ускладнює можливість оптимізації структури виробництва та не дає змогу використовувати органічні добрива.

Висновки. В умовах глобалізації розпочалися процеси концентрації капіталу та прихід у сільське господарство інвесторів. Проте останні не завжди дотримуються науково обґрунтованих норм ведення господарської діяльності, тому спричиняється негативний вплив на навколишнє природне середовище. Постає необхідність забезпечення раціонального використання та охорони земель на основі екологізації, захисту ґрунтів від деградації, збереження та відтворення їх родючості.

Неврегульованість питань у сфері земельних відносин, землекористування, землеустрою і охорони земель ускладнює розвиток аграрного сектора економіки. Проблемними питаннями наразі залишаються: неефективність державного управління земельними ресурсами; посилення

корупції; відсутність заходів стосовно перспективного планування стабільного розвитку території, відсутність оптимальних моделей сільськогосподарського землекористування, що призводить до виникнення своєрідних латифундій переважно з іноземними інвестиціями. В умовах глобалізації важливо захистити національні інтереси держави та не допустити нецільового використання сільськогосподарських угідь.

Література

1. Василькова К.І. Як заробити на врожаї // Економічна правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.uacolumns>
2. Галич М.А. Агроекологічні основи використання земельних ресурсів Житомирщини / М. А. Галич. – Житомир: Волинь, 2004. – 181 с.
3. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/apk.tid>
4. Житомирщина. Інвестиційний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zt-invest.org/index.php?option=com_content&view
5. Квітка Г. Досвід землеволодіння: аграріям об'єднаної Європи затісно господарювати / Г. Квітка // Землевпорядний вісник. – 2009. – № 8. – С. 40–46.
6. Комплексна програма розвитку сільського господарства Житомирської області у 2009–2010 роках та на період до 2015 року / М. М. Дейсан. – Житомир: Рута, 2009. – 304 с.
7. Ліга: Закон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ligazakon>
8. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Полісся і західного регіону України / редкол.: В. М. Зубець (голова) та ін. – К.: Аграрна наука, 2010. – 944 с.
9. Онегіна В. Зміна аграрної парадигми та державна аграрна політика у розвинутих країнах / В. Онегіна // Економіка України – №11. – 2010 р. – С. 62–72.

10. Скорик М. Украинские латифундисты / М. Скорик // “Профиль”. – №4 (23). – 2008. – С. 15–19.

***Аннотация.** Проанализировано состояние использования сельскохозяйственных земель и соблюдения договорных обязательств инвесторами в условиях Полесья Житомирщины. Охарактеризованы общие подходы к эффективности использования земельных ресурсов при консолидации земельных массивов. Разработаны предложения внедрения рационального землепользования в условиях глобализации.*

***Ключевые слова:** сельскохозяйственные земли, консолидация, аграрные предприятия, эффективность, глобализация, Полесье.*

***Summary.** We have studied the dynamics and current trends in agricultural production in the agricultural sector. The state land use and compliance with contractual obligations investors. We investigated the characteristics of agricultural land in Polessye Zhytomyr. We found that the characteristic trends recently is extensive farming practices, increased involvement of lands to cultivation, failure of crop rotation, making the lack of organic fertilizers, imperfect system and use of mineral fertilizers and non-environmental measures. The paper describes the general approaches to efficient use of land resources in land consolidation areas. The advantages of land consolidation in the agricultural sector in the current economic conditions. We have developed proposals implementing sustainable land use in the context of globalization.*

***Key-words:** agricultural land, consolidation, farmers, efficiency, globalization, Polissja.*